सर्पसत्रे समिद्धाग्नौ दह्यमानान् महोरगान्।
दृष्ट्वेन्द्रं भयसंविग्नस्तक्षकः शरणं ययौ॥
अपश्यंस्तक्षकं तत्र राजा पारीक्षितो द्विजान्।
उवाच तक्षकः कस्मान्न दह्येतोरगाधमः॥
तं गोपायति राजेन्द्र शक्रः शरणमागतम्।
तेन संस्तम्भितः सर्पस्तस्मान्नाग्नौ पतत्यसौ॥
पारीक्षित इति श्रुत्वा प्राहर्त्विज उदारधीः।
सहेन्द्रस्तक्षको विप्रा नाग्नौ किमिति पात्यते॥
तच्छ्रुत्वा जुहुवुर्विप्राः सहेन्द्रं तक्षकं मखे।
तक्षकाशु पतस्वेह सहेन्द्रेण मरुत्वता॥
इति ब्रह्मोदिताक्षेपैः स्थानादिन्द्रः प्रचालितः।
बभूव संभ्रान्तमतिः सविमानः सतक्षकः॥
तं पतन्तं विमानेन सह तक्षकमम्बरात्।
विलोक्याङ्गिरसः प्राह राजानं तं बृहस्पतिः॥
नैष त्वया मनुष्येन्द्र वधमर्हति सर्पराट्।
अनेन पीतमन्दतमथवा अजरामरः॥
जीवितं मरणं जन्तोर्गतिः स्वेनैव कर्म्मणा।
राजंस्ततोऽन्यो नास्यस्य प्रदाता सुखदुःखयोः।
सर्पचौरारिवह्न्यम्बुक्षुत्तृड्व्याध्यादिभिर्नृप।
पश्यत्यमिच्छते जन्तुर्यदुक्तं आरब्धकर्म्म तत्॥
तस्मात् सत्रमिदं राजन् संस्थीयेताभिचारिकम्॥
सर्पा अनागसो दग्धा जनैर्दुःखं हि शुष्यते॥
इत्युक्तः स तथेत्याह महर्षेर्मानयन् वचः।
सर्पसत्रादुपरतः पूजयामास वाक्पतिम्॥"
(जरत्कारुपुत्रस्यास्तीकस्य वचनादेव जनमेजयः सर्पसत्रात् विरराम इति पुराणान्तरमतम्॥)

सर्पसत्री, [न्] पुं, (सर्पसत्रमस्यास्तीति। इनिः।) जनमेजयराजः। इति शब्दरत्नावली॥

सर्पसहा, स्त्री, (सर्पं सहते इति। सह+अच्।) सर्पकङ्कालीभेदः। इति रत्नमाला॥

सर्पहा, [न्] पुं, (सर्पं हन्तीति। हन्+क्विप्।) नकुलः। इति हेमचन्द्रः॥

सर्पाक्षं, क्ली, (सर्पस्य अक्षीव अङ्गं यस्य। बच्।) रुद्राक्षम्। इति राजनिर्घण्टः॥

सर्पाक्षी, स्त्री, (सर्पस्य अक्षीव पुष्पं यस्याः। बच्। ङीप्।) गन्धनाकुली। इति राजनिर्घण्टः॥ वृक्षविशेषः। सहचरी इति गङ्खिनी इति च हिन्दी भाषा। तत्पर्य्यायः। गङ्खाली २ नाड़ीकलापकः ३। अस्य गुणाः। कटुत्वम्। तिक्तत्वम्। उष्णत्वम्। कृमिनाशित्वम्। वृश्चिकोन्दुरुसर्पाणां विषनाशित्वम्। व्रणरोपणत्वञ्च। इति भावप्रकाशः॥

सर्पाख्यः, पुं, (सर्पस्य आख्या आख्या यस्य।) महिषकन्दभेदः। इति राजनिर्घण्टः। नागकेशरः। इति रत्नमाला॥ सर्पनामके, त्रि॥

सर्पाङ्गी, स्त्री, (सर्पस्येव अङ्गं यस्याः। ङीष्।) सर्पकङ्कालीभेदः। इति रत्नमाला॥ सैंहली। इति राजनिर्घण्टः॥

सर्पादनी, स्त्री, (सर्पस्य तद्विषस्य अदनं भक्षणं यस्याः। ङीप्।) नाकुली। इति राजनिर्घण्टः॥

सर्पारातिः, पुं, (सर्पस्य अरातिः।) गरुड़ः। इति हेमचन्द्रः॥

सर्पारिः, पुं, (सर्पस्य अरिः।) नकुलः। इति राजनिर्घण्टः॥ गरुड़श्च॥ (यथा, हरिवंशे। ६८। ३०।
"तं दृष्ट्वा पन्नगाहारं सर्पं सर्पारिकेतनः।
अब्रुह्य एव भगवान् प्रत्युवाचोरगेश्वरम्॥")

सर्पावासं, क्ली, (सर्पस्य आवासो यत्र।) चन्दनम्। इति राजनिर्घण्टः॥ सर्पस्थाने, पुं॥ (यथा, हरिवंशे। ६८। २५।
"यशोदामनुगच्छन्त्यः सर्पावासमिमं ह्रदम्।
प्रविशामो न यास्यामो विना दामोदरं व्रजम्॥")

सर्पाशनः, पुं, (सर्पमश्नातीति। अश+ल्युः।) मयूरः। इति हलायुधः॥ गरुड़श्च॥

सर्पिः, [स्] क्ली, (सर्पतीति। ऋप गतौ+"अर्त्तिसृधृसिभ्यः क्विन्नुपीति।" उणा० २। १०९। इति इसिः।) घृतम्। इत्यमरः। २। ९। ५२॥ (यथा, मनुः। ३। २७४।
"अपि नः स कुले जायात् यो नो दद्यात् त्रयोदशीम्।
पायसं मधुसर्पिर्भ्यां प्राक्छ्राद्धे कुञ्जरस्य च॥"
उदकम्। इति निघण्टुः। १। १२॥)

सर्पिणी, स्त्री, (सर्पतीति। ऋप्+क्विनिः। ङीप्।) सर्पभार्य्या। सापिनी इति भाषा॥ यथा, शब्दरत्नावल्याम्।
"आशीराशी सर्पदंष्ट्रा ततृक्षी सर्पी च सर्पिणी॥"
क्षुद्रक्षुपभेदः। तत्पर्य्यायः। भुजगी २ भोगी ३ कुण्डली ४ पन्नगी ५ पक्षी ६। तस्या गुणौ। विषघ्नत्वम्। कुचवर्द्धनत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

सर्पी, स्त्री, (सर्प+जातौ ङीष्।) सर्पिणी। इति शब्दरत्नावली॥

सर्पी, [न्] त्रि, गमनकर्त्ता। ऋपधातोर्णिन्प्रत्ययेन निष्पन्नः॥ (यथा, किराते। ५। ३५।
"स एष कैलास उपान्तसर्पिणः
करोत्यकाण्डेऽस्त्रमयं विवस्वतः॥")

सर्पीरं, क्ली, (सर्पीणां सर्पभार्य्याणामिदम्।) श्रीखण्डचन्दनम्। इति रत्नमाला॥

सर्पेरं, क्ली, (सर्पाणामिदम्।) श्रीखण्डचन्दनम्। इति जटाधरः॥

सर्ब्ब, सर्पणे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) दन्त्यादिः। ओष्ठ्यवर्गशेषोपधः। सर्ब्बति सिसर्ब्बयिषति। इति दुर्गादासः॥

सर्ब्बः, पुं, (सर्ब्बतीति। सर्ब्ब गतौ+पचाद्यच्। यद्वा, सृ गतौ+"सर्ब्बनिसृभ्यां बः।" उणा० १। १५३। इति बन्प्रत्ययेन साधुः।) शिवः। इत्यमरः। १। १। ३२॥ क्षितिमूर्त्तिरयम्। यथा, विसर्ज्जनात् पूर्व्वं भविष्यपुराणोक्तं स्वभावसिद्धप्राच्येशान्यादिदिक्षु वामावर्त्तेन पूजनम्। यथा, सर्ब्बाय क्षितिमूर्त्तये नम इत्यादि तिष्ठादितत्त्वम्॥ विष्णुः। यथा,—
"अवतश्च सतश्चैव सर्ब्बस्य प्रभवाप्ययौ।
सर्ब्बस्य सर्ब्बदा ज्ञानात् सर्ब्बमेतं प्रपद्यते॥"
इति विष्णुपुराणम्॥
विष्णुसहस्रनामस्तोत्रेऽप्येवमेव॥

सर्ब्बः, त्रि, (सृ+बन्।) सम्पूर्णः। इत्यमरः। ३। १। ६४॥ अस्य पर्य्यायः सकलशब्दे द्रष्टव्यः। प्रयोगो यथा,—
"सर्ब्बरत्नमयो मेरुः सर्ब्बाश्चर्य्यमयं नभः।
सर्ब्बतीर्थमयी गङ्गा सर्ब्बदेवमयो हरिः॥"
इति वह्निपुराणे देवाम्बरीषसंवादे २ अध्यायः॥

सर्ब्बंसहा, स्त्री, (सर्ब्बं सहते इति। सह+"पूःसर्ब्बयोर्दारिसहोः।" ३। २। ४१। इति खच्। अदर्हिषदिति सुम्।) पृथिवी। इत्यमरः। २। ९। ३॥ (यथा, आर्य्यासप्तशत्याम्। १३६।
"जटासुनातिवाहय पृष्ठे तमपि कालमचलापि।
सर्ब्बंसहे कठोरत्वः किमङ्गेन कमठस्य॥")
राशि, पुं। इति काशिका॥ सर्ब्बलोकाद्यिसहे, त्रि। यथा, सहितमदर्पणे। २। २०।
"कामं सन्तु दृढ़ं कठोरहृदयो रामोऽस्मि सर्ब्बंसहो
वैदेही तु कथं भविष्यति हहा हा देवि! धीरा भव॥")

सर्ब्बकः, त्रि, सकलः। सर्ब्बशब्दस्य टेः पूर्व्वमकि तस्मात् स्वार्थे के च निष्पन्नः। इति मुग्धबोधव्याकरणम्॥

सर्ब्बकर्त्ता, [ऋ] पुं, (सर्ब्बेषां कर्त्ता।) ब्रह्मा। इति शब्दरत्नावली॥

सर्ब्बकर्म्मीणः, त्रि, (सर्ब्बकर्म्माणि व्याप्नोतीति। सर्ब्बकर्म्म+"ततसर्व्वादेः पथ्यङ्गकर्म्मपत्रपात्रं व्याप्नोति।" ५। २। ७। इति खः।) सकलकर्म्मकर्त्ता। यथा, भट्टौ ५ सर्गे।
"संग्रामे सर्ब्बकर्म्मीणौ कृतू यस्यौपजानुकौ॥"

सर्ब्बके, त्र, सर्ब्बत्र। सर्ब्बशब्दात् अकच्प्रत्ययेन निष्पन्नः। इति सिद्धान्तकौमुदी॥

सर्ब्बकेशी [न्] पुं, (सर्ब्बकेशोऽस्यास्तीति। सर्ब्बकेश+"सर्ब्बादेरिति वक्तव्यम्।" ५। २। १३५। इत्यस्य वार्त्तिकोक्त्या इनिः।) नटः। इति शब्दरत्नावली॥

सर्ब्बचारः, पुं, (सर्ब्बेषां चारः।) चारभेदः। सावान् इति भाषा। इति केचित्॥ तत्पर्य्यायः। बहुचारः २ सन्मुखचारकः ३ लोमचारः ४ महाचारः ५ मलारिः ६ चारमेलकः ७। अस्य गुणाः। अतिचारत्वम्। चक्षुष्यत्वम्। वह्निप्रोधनत्वम्। उदावर्त्तक्रमिनाशित्वम्। मलवस्तिविशोधनत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

सर्ब्बगं, क्ली, (सर्ब्बं गच्छतीति। गम+"अन्नान्नस्याञ्चेति।" ३। २। ४८। इति डः।) जलम्। इति मेदिनी॥

सर्ब्बगः, पुं, (सर्ब्बं गच्छतीति। गम+डः।) शिवः। (यथा, महाभारते। १३। १७। १०४।
"प्रभावः सर्ब्बगो वायुरर्य्यमा सविता रविः॥")
ब्रह्मा। इति मेदिनी॥ आत्मा। इति शब्द-